

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Юрій Ясіновський

ГРАМАТИКА МУЗИКАЛЬНА МИКОЛИ ДИЛЕЦЬКОГО:

у 50-ту річницю появи друком українського списку

Минає 50 літ як 1970 року в Києві вийшла друком *Граматика Музикальна* “києвлянина” Миколи Дилецького¹ – видатна пам’ятка української музично-теоретичної думки барокової доби. Українських інтелектуалів охопив небувалий ентузіазм, який сфокусувався в кількох важливіших площинах: це українська пам’ятка, створена українцем, писана українською мовою і є автографом великого киянина². Окрім музично-теоретичних праць, Дилецький здобув визнання як композитор і педагог. І що цікаво: за дивним збігом обставин цей рукопис, створений 1723 року в Петербурзі, згодом опинився у Львові і сьогодні зберігається в Національному музеї.

Олександра Сергіївна Цалай-Якименко була надзвичайно обдарованою людиною, поєднавши в невисипучому горінні артистично-мистецькі таланти з науко-аналітичними. Одразу ж після блискучого захисту кандидатської дисертації про Шевченковий *Заповіт* у музичних інтерпретаціях (1964) взялася за вивчення давньої української музики. Завідувачка відділом рукописів і стародруків Національного музею у Львові Віра Іларіонівна Свенціцька звернула увагу молодій дослідниці на рукопис *Граматика Музикальної* Дилецького, який зберігається в цьому музеї. Невдовзі вона публікує три статті – у львівському журналі *Жовтень* (тепер *Дзвін*)³ та в київських – газеті *Культура і життя* і журналі *Архіви України*⁴. Тут вперше

¹ Микола Дилецький. *Граматика музикальна* : фотокопія і транскрипція рукопису 1723 року / підготувала до видання О. С. Цалай-Якименко / Ред. колегія М. М. Гордійчук, Я. Д. Ісаєвич, Л. Є. Махновець, С. О. Павлюченко, О. Я. Шреер-Ткаченко. Київ: Музична Україна, 1970. ХСІV+110 с.

² Щодо автентичності автографу Дилецького, то суперечки не затихли до сьогодні, і це дуже дивно, бо цю ідентифікацію здійснили досвідчені і кваліфіковані палеографи Львова та Москви, а сумніви поширювали дилетанти-самоуки за принципом «бо це неможливо» на підставі здогадів і припущень, що Дилецький народився близько 1630 р., а помер бл. 1690-го. За цією логікою Дилецький мав би навчатися у Віленській академії 1675 року у віці 45 літ. Та загальна практика свідчить про інше: навчання у школах вищого типу юнаки починали приблизно з 15 літ. Тож він народився, ймовірно в середині 50-х років XVII ст., а помер після року 1723. Оponentів не цікавили факти і реалії тієї доби, а лише політичний принцип: як це після перебування у Вільні, Смоленську, Москві Дилецький повернувся в українське русло. Та нічого дивного: Придворна півча капела в Петербурзі майже повністю складалася з українців, і власне їм адресував свій трактат Дилецький, який і в той час почувався киянином.

³ “Море непребранное...” (новознайдений автограф Миколи Дилецького). *Жовтень*, 1966, № 7. С. 109–116 (співавтор Олександр Зелінський, пізніше Зелінський більше не звертався до цієї теми).

⁴ Трактат Миколи Дилецького. *Культура і життя*, 1967, 11 червня; Опис рукопису Миколи Дилецького “Граматика музикальна”. *Архіви України*, 1967, № 2. С. 66–71.

було оголошено про відкриття видатної музично-теоретичної пам'ятки, передано її основний зміст і звернуто увагу на власне українську її сутність, зокрема приказки, якими густо пересипаний текст Дилецького, апелюючи до учнівської молоді. Представила дослідниця також історико-культурний контекст та європейську музично-теоретичну базу пізньо-ренесансної та барокової доби. Поява музично-теоретичного трактату Дилецького переконливо демонструє загально-європейський контекст української культури, про що чи не найкраще на той час в Україні писав Ярослав Ісаєвич⁵.

Декілька особистих спогадів про атмосферу і факти з тих часів. Саме в той час я вступив до Львівської консерваторії (1964) і з весни 1967 року почав навчатися за фахом у класі Олександри Сергіївни. У перші роки навчання був повністю зайнятий навчальними дисциплінами і намагався їх осилити не без великих труднощів і тому нічого не знав ні про давню українську музику, ні про Олександру Сергіївну зокрема. До її класу порадила записатися Ліда Корній, яка щойно завершила навчання в консерваторії і зблизилася з Олександрою Сергіївною, а мені в домі Коновартів допомагала в навчанні. Завдання, які я отримував від своєї вчительки теж спершу не були пов'язані з українською музикою, а стосувалися музичного аналізу як давнішої європейської музики (Орlando ді Ляссо), та і пізнішої (Моцарт), а поряд напучувала вивчати відповідну музикознавчу літературу. І тільки коли постало питання вибору теми дипломної праці, поступово почала вимальовуватися давня музика в контексті культури старовинного Львова з акцентом на вісь Схід – Захід. Так поступово почав входити в основне поле тодішньої праці своєї Професорки. Лише іноді вона згадувала про свою працю, поїздки до Москви і Петербурга, пошуки і копіювання редакцій трактату Дилецького, його попередників і сучасників, сприяння і допомогу російських науковців, особливо теоретика Сергія Сергійовича Скребкова та дослідника давніх рукописних книг Іллі Михайловича Кудрявцева. Оповідала, як у поїздах розкладала фотокопії різних редакцій, порівнювала їх і дошукувалися споріднених і відмінних елементів.

Можливість працювати над *Граматикую музикальною* та підготувати її до друку з'явилися за часів хрущовської відлиги, знаних передовсім як рух інтелектуалів "шістдесятників". Наукова еліта на короткий час отримала полегшення і в Україні одне за одним з'явилися солідно підготовані й ошатно видані цілий ряд чудових наукових праць. Були створені спеціалізовані видавництва *Наукова думка*, *Мистецтво*, *Українська радянська енциклопедія* (очолив Микола Бажан), *Музична Україна* та ін., які зуміли видати чимало багатотомних і окремих видань з історії літератури, мистецтва, театру; видавалися академічні серії «Пам'ятки української мови», українського пісенного фольклору, започатковано чудовий збірник *Середні віки на Україні*. Певні успіхи на ниві української музики мали й музикознавці. У 60-х роках були підготовані й опубліковані декілька праць з історії української музики; знову починає виходити журнал *Музика*, був створений річник *Українське музикознавство*, виходила тижнева газета *Культура і життя*. Чимало академічних видань

⁵ *Братства та їх роль у розвитку української культури XVI–XVIII ст.* Київ, 1966; а також статті і матеріали про Юрія Дрогобича, друкарство в Україні та Івана Федорова, культуру і побут галицьких міст та ін.

з'явилися в композиторській творчості, як класиків, так і новітніх українських композиторів. І як би критично сьогодні б ми не оцінювали цей науково-дослідницький і видавничий спалах, загальна атмосфера в колах національної інтелектуальної еліти була на великому піднесенні.

Тому-то й так радісно й ентузіастично було сприйнята поява *Граматики музикальної* Миколи Дилецького, що засвідчило потужні сили української науки, зокрема музикознавства. І саме в цій атмосфері, у цьому яскравому книжковому світі формувалися мої духовні і професійні сили. Що цікаво – майже всі ці видання мною були придбані і перечитувані. У своїй рідній Коломиї я був не лише постійним клієнтом центральної книгарні, але й за тематичними планами видавництва допомагав робити замовлення і тим самим мав змогу придбати книжки, які мене цікавили.

Свою *Граматику* Дилецький адресував молоді і дидактичний виклад пронизує увесь трактат. У простій дохідливій формі викладає основні засади теорії музики, сольмізації, веде мову про транспозиції як основу ладо-тональної перемінності, навчає композиторської техніки, зокрема акордового і контрапунктичного багатоголосся, подає загальні відомості про Ірмолой як елементарну школу літургійного співу. Дбаючи про доступність свого викладу, пише простою мовою, пересипану яскравими порівняннями і приказками, напучує учнів до наполегливої праці: «Не упирайся як коза і не встидайся учитися, бо гди ж не єсть встид учитися, встид горший нічого не уміть», бо «вперта коза вовку пожива». Дилецький торкався також питань краси і сили музичного впливу на молодь і народ взагалі. Він, як і його попередники, вважав рівноправними музику інструментальну та вокальну, що для традиційної церковно-музичної естетики в Росії було неприйнятним.

До опрацювання *Граматики* Олександра Сергійвна запросила провідних фахівців суміжних профілів: Ярослава Ісаєвича (історико-культурна панорама), Уляну Єдлінську (мовний дискурс), Олега Купчинського та Ореста Мацюка (палеографія, філігранологія), Віру Свенціцьку (малярство, мистецький декор книги), Леоніда Махновця (філологічні питання). І звичайно тісна співпраця з музикологами – передовсім Станиславом Людкевичем, науковим керівником дипломної праці і консультантом кандидатської дисертації, завідувачкою кафедри історії музики Київської консерваторії Онисією Яківною Шреєр-Ткаченко (чи не єдиною на той час, хто цікавився давньою українською музикою, що успадкувала від свого вчителя проф. Пилипа Омеляновича Козицького), теоретиком Надією Олександрівною Горюхіною. Велику підтримку надавали Микола Гордійчук, завідувач відділом музикознавства в ІМФЕ, ректор Київської консерваторії Іван Ляшенко і проректор Всеволод Задерацький. У практичній реалізації видання багато праці доклало новостворене спеціалізоване видавництво «Музична Україна» (директор Григорій Кулинич, головний редактор Юлій Малишев, редактори Ліна Мокрицька, Степан Лісецький).

Та без сумніву найбільше праці доклала сама Олександра Сергійвна. Вона зуміла прочитати рукопис, зрозуміти його текст і створити транскрипцію сучасною українською абеткою, укласти відповідні коментарі, прочитати численні нотні приклади, записані київською нотою, і подати їх сучасною нотацією; викласти і пояснити для сучасного читача складні музично-теоретичні питання. Сьогодні можна лише подивляти дивовижній працездатності та неймовірно швидкій орієнтації

у майже невідомій ділянці, і спроможності за якихось буквально кілька років отримати прекрасні результати. Практично видання було готовим до друку на початку 1969 року і на великому науковому симпозиумі на початку квітня 1969 року очікувалося її представлення на конференції «Музична культура України XVI–XVIII ст.»⁶. Та з різних причин, як власне технічних (в Україні не було відповідної видавничої бази, і книга була надрукована в німецькому видавництві в Ляйпцізі), так і ідеологічних. Бо поряд з великим ентузіазмом тогочасної української еліти інтелектуалів і митців, не дрімали й «музикознавці в штатському» (за прилюдним висловом одного з таких музикознавців), зокрема у Львові. І все ж книга вийшла...

50-літній ювілей виходу у світ *Граматики музикальної* Миколи Дилецького спонукає до нових досліджень музично-теоретичного феномену її Автора, розширити її європейський науковий дискурс, пошукувати за новими джерелами та списками *Граматики*, що, наприклад, зовсім недавно вдалося зробити молодим київським дослідникам. Богдан Дем'яненко 2018 р. опублікував *Трактат «Препорця» з київського рукопису XVIII століття*, а Іван Кузьмінський віднайшов у Києві переяславський список 1734 р. *Граматики музикальної*.



⁶ Доповіді і матеріали конференції були підготовані проф. О. Шресер-Ткаченко і видані 1971 року в шостому випуску річника *Українське музикознавство*.